

Stilte

In de serie 'De mens scheidt'

Voorgangers: Nienke van Dijk (overweging) en Hans Opschoor

Inleiding op het thema

Stilte

Ons thema vandaag is Stilte – in de serie *de mens scheidt*.

Spreek over stilte, zing over stilte, het duidt gelijk al de moeilijkheid aan, of zo u wilt de ironie.

Spreek over stilte – ik geef het u te doen.

Wat is stilte? Wanneer is er stilte, wanneer bent u stil, wanneer zijn wij stil? Wat gebeurt er in de stilte en wat heeft dat met schepping te maken?

In den beginne was het Woord. God doorbreekt de stilte met een Woord. Het is het Woord dat scheiding aanbrengt tussen licht en donker, aarde en hemel, land en zee. Het is het Woord dat planten en dieren en mensen scheidt.

In het verhaal in Genesis scheidt God in zes dagen en is de zevende dag de rustdag. De sabbat en in navolging daarvan onze zondag, de dag dat de arbeid rust, de dag om het werk te stoppen, te staken, te rusten. Een dag om je terug te trekken, om stil te worden.

Sommige mensen, kunstenaars, schrijvers, denkers, zoeken de stilte als ruimte om te scheppen.

Sommige mensen nemen een sabbatical en zoeken de stilte om zich te bezinnen op hun werk of hun leven.

Anderen brengen een groot deel van hun leven in stilte door, kluisenaars, kloosterlingen, om de stilte te leren kennen, hun leven aan God te wijden, God te ontmoeten.

Er zijn ook andere stiltes.

Stiltes van de mensen die stom geslagen zijn. Stilte na de censuur. Stilte na een bominslag. Stilte in de rouw. Stilte in het herdenken.

Op drie momenten in deze viering zijn wij drie minuten stil.

Drie momenten, met korte teksten, over lijden, over ontmoeten, over vertrouwen. ⁱ

We zijn stil, je leest de tekst en blijft in stilte bij een woord of gedachte uit de tekst – of bij een ander woord of gedachte die in je klinkt -

totdat de klankschaal de stilte breekt.

1. meditatie

Lijden is niet beneden de menselijke waardigheid. Ik bedoel: men kan menswaardig lijden en onmenswaardig. Ik bedoel: de meeste westerlingen verstaan de kunst van het lijden niet en ze krijgen er duizend angsten voor in de plaats. Dit is geen leven meer, wat de meesten doen: angst, resignatie, verbittering, haat, wanhoop...

Bij het leven hoort: een plaats geven aan het lijden...Het komt erop aan, hoe men het draagt en of men het te rangschikken weet in zijn leven en toch het leven blijft aanvaarden. '

(Etty Hillesum)

Lezing uit 1 Koningen 19:11-15 (Naardense vertaling)

Overweging

Wat is stilte?

Kun je stilte zingen, zoals het koor net zong?

Vreemd. Misschien nog vreemder dan de vertaling die we vroeger zongen: de stilte zingt u toe, O, Here.

Stilte is een tweestemmig lied, waarin God en de mens elkaar raken, dichtte Guillaume van der Graft.

Stilte is de afwezigheid van geluid, de afwezigheid van stemmen.

Bestaat het echt? Sommigen denken van niet: er is altijd geluid. Er bestaat niet zoiets als een lege ruimte of een lege tijd.

Guillaume van der Graft drukt het zo uit:

*een kostbare stilte van zuiver glas
dat ik zelf met mijn stem heb geslepen.
Als ik er niet was en mijn stem er niet was
had niemand die stilte begrepen.*

De schrijfster Sara Maitlandⁱⁱ trok zich terug op het eiland Skye om de stilte te leren kennen, zoals nieuwe echtgenoten elkaar tijdens een huwelijksreis beter leren kennen, schrijft ze.

De stilte is als een gestalte.

Een van de hoofdstukken in het boek dat ze daar over schreef heet: Veertig dagen, Veertig nachten.

Het zijn bekende periodes in de Bijbel: Jezus was veertig dagen en veertig nachten in de woestijn voordat de duivel de stilte verbrak. *De stilte is als een beproeving.*

De duivel zoekt Jezus op - de duivel haat de stilte haat en heeft het lawaai lief (C.S. Lewis, aangehaald door Maitland) –

die duivel dus biedt Jezus eten aan en macht over de wereld als hij voor de duivel buigt. Maar Jezus vertrouwt op God en de engelen komen om hem te verzorgen.

Ook de profeet Elia waar we net over lasen is veertig dagen en veertig nachten in de woestijn, op weg naar de berg Horeb, voordat hij aankomt bij de grot. De engelen zorgen voor hem.

De stilte is als een vluchtplaats.

Het verhaal is een verdrinking, geen verslag, een theologische roman, geen geschiedenisboek.

Elia komt uit een beslissende slag in de oorlog tussen mensen van hetzelfde volk Israël; degenen die de god Baalⁱⁱⁱ aanbidden en degenen die de Ene, de God van Israël aanbidden. In het verhaal staat de Baal voor oorlog, voor uitbuiting, voor honger. De Ene, de God van Israël staat daar tegenover als Bevrijder, die met het volk een verbond heeft gesloten. Het verhaal gaat erover dat een deel van het volk dit verbond heeft verlaten en voor de Baal heeft gekozen.

De God van Israël is in dit verhaal geen geweldloze vredesvorst. Er is strijd en God doet mee. Kort voor dit verhaal speelt zich het verhaal af over het offer op de berg: een wedstrijd tussen de priesters van Baal en Elia. Welke god ontsteekt het vuur onder het geslachte rund? Wat de priesters van de Baal ook deden, het lukte hen niet om de Baal te bewegen het vuur onder het geslachte rund aan te steken. De Ene, de God van Israël lukt dat wel. Een bloedige scene in een verdeeld en verslagen volk. Een volk dat a.h.w. tegen zichzelf zegt: dat komt ervan als je niet trouw blijft een de God die bevrijdt.

Vervolgens worden alle priesters van de Baal door Elia gedood, 450 en nog eens 400. Bijna 1000 man.

En daarna wil de koningin Izebel wraak nemen op Elia en vlucht hij de bergen in.

Kunnen we dit begrijpen? Misschien alleen door het te vergelijken met keuzes die gemaakt worden in andere oorlogen: Ben je voor of tegen de fascisten? Ben je voor of tegen de apartheid? Ben je voor of tegen IS? Voor of tegen de Baal?

Dat staat op het spel. En, zo maakt het verhaal duidelijk: God staat niet aan de kant, zweeft niet boven de partijen, is geen bemiddelaar. God snijdt in in het vlees van het volk waarmee hij een verbond heeft gesloten. Er moet gekozen worden. Deze God grijpt in: wie niet voor hem is, wordt gedood.

Elia vlucht de bergen in. Hij is moegestreden, de enige overgeblevene na het wapengekletter.

Stilte als plaats om je terug te trekken, je neer te leggen, een eenzaam voltooid leven, een profeet met bloed aan zijn handen, een achtervolgde.

Door de eeuwen hebben mensen stilte gezocht en gevonden, om verschillende redenen. Een vlucht, reflectie, studie, niet meer passen in het gewone leven. Maar in de Bijbel is er altijd iets aan de hand als mensen stilvallen, de vrienden van Job zitten in stilte om hem heen als hij door grote ellende is getroffen. Soms zijn er innige smeekbeden in stilte, bijvoorbeeld om het krijgen van een kind en soms wordt iemand met stomheid geslagen, zoals Zacharias, die niet kon geloven dat zijn vrouw zwanger was. En soms maant God de storm tot stilte als het leven van de leerlingen van Jezus in gevaar is.

Langdurige stilte is niet zonder gevaar. Mensen beschrijven intense gewaarwordingen van geluiden van dieren, van de wind, van kleuren. De hersens vermaken de geluiden tot koorzang of tot angstaanjagend gehuil of tot stemmen. Mensen kunnen daar gek van worden. Sommigen raken ontremd, zonder de eisen die een sociale omgeving nu eenmaal stelt: mensen vervuilen, vermageren, geven zich over aan vreemde fantasieën. Het is niet voor niets dat kloosters waar in stilte geleefd wordt ook strikte regels hebben voor hygiëne, maaltijden en momenten waarop wel gesproken mag worden.

Er zijn periodes van stilte in de Bijbel, van terugtrekken, van gebed en vasten, maar altijd is er ook weer een roep naar buiten, de gemeenschap in. Niet omdat het daar zo gezellig is. Maar omdat er gekozen moet worden tussen een leven voor het koninkrijk van God of het aanbidden van de Baal. En dat is een keuze op leven en dood. Dat gold voor Elia, dat gold voor Jezus.

In de stilte hoort Elia een roep om naar buiten te gaan.

De Ene, de Eeuwige trekt voorbij – de Ene, wiens naam we niet mogen uitspreken,

Er komt een geweldige storm – die stenen verbrijzelt

Maar daar is de Ene niet –

Er komt een aardbeving, ook daar is de Ene niet

En ook in het vuur niet.

En na het vuur de stem van een zachte stilte.

Opvallend: hier staat niet: de stem van de Ene.

Alleen: de stem van een zachte stilte. Ton Veerkamp vertaalt dit als de stem van het *vergankelijke zwijgen*. (verschwebendes Schweigen)

Alles is ontkenning in deze beschrijving: niet de storm, niet de beving, niet het vuur

En ook de stem – een stemhebbend zwijgen

Daar staat *niet* dat het de stem van de Ene is.

Alleen dat Elia hoort.

Een stem die een vraag stelt. 'Waarom ben je hier Elia?'

En Elia vertelt nogmaals het verhaal. Over het volk dat het verbond verlaten heeft. Over de profeten die omgebracht zijn. En dat hij de enige is die overgebleven is.

Er komt geen troost. Geen stil maar, wacht maar, alles wordt nieuw.

Een ontmoeting in de stilte.

Elia is gevonden en moet weer op pad.

Ga! Keer je om!

Er moet een andere, rechtvaardige koning komen.

En nog meer doden.

En een beter volk, dat ook. Voor een beter Israël, voor een betere wereld.

Die weg moet Elia tot het bittere einde gaan. Hij moet een opvolger zoeken. Hij krijgt nog meer opdrachten, er sneuvelen nog meer mensen.

De stilte die Sarah Maitland zocht was een verkenning van de gestalte van de stilte. Ze moest terugkeren naar een andere plek om erover te kunnen schrijven.

De stilte die Jezus zocht, was een beproeving. Hij werd bezocht door de duivel en verzorgd door de engelen. Hij ging weer op pad – tot op het bittere einde, tot de dood erop volgt. Nog twee weken voor Goede vrijdag, voor Pasen – de belofte van het lege graf, de afwezigheid die aanwezigheid is, de stilte die een stem heeft.

De stilte die Elia zocht, was een stilte als laatste rustplaats. De stilte heeft een stem. Elia moet weer op weg, tot de dood erop volgt. Ga! Keer je om!

In deze verhalen is stilte is geen afwijzing van het sociale of terugtrekking daaruit, maar een ruimte ernaast, een ruimte waarin nieuwe schepping ontstaat, als de stilte doorbroken is, door een stem van het zwijgen, door de stem van de naamlozen, stomgemaakten, de stem van de stille tocht en de herdenking, de stem van de rouwende die kan spreken als wij zwijgend om haar heen zitten.

Die stem roept om God te dienen, op weg te gaan, terug te keren in de gemeenschap, van lijden, weerstand en troost.

Om samen te bidden tot onze Vader en Moeder, die in de hemelen is, in het vertrouwen dat het Koninkrijk komt.

Amen.

2. Meditatie

Aanvankelijk verbeeldde ik mij
dat ik het was
die aan God dacht
En dat ik Hem kende en beminde
Tenslotte zag ik in,
dat Hij aan mij had gedacht
eer ik aan hem dacht.
Dat Hij mij had gekend
eer ik hem kende.
Dat zijn liefde voor mij voorafging
aan mijn liefde voor Hem
en Hij mij eerst had gezocht
zodat ik Hem kon zoeken.
(Abu Yazid al-Bistami, soefi mysticus)

3. Meditatie

Wees nu niet bang, want Ik heb je verlost,
Ik heb je bij je naam geroepen, je bent van Mij.
Moet je door het water gaan - ik ben bij je;
of door rivieren - je wordt niet meegesleurd.
Moet je door het vuur gaan- het zal je niet verteren
de vlammen zullen je niet verschroeien.
Want Ik, de Eeuwige, ben je God,
De heilige van Israël, je Redder.
(Jesaja 43:1-3)

i

De teksten van de meditaties zijn ontleend aan: Van Es & Boot, Het ritme van de tijden, dagboek christelijke meditatie, Zoetermeer 2014

ii

Sara Maitland, A Book of Silence, London, 2008

iii

Die Vernichtung des Baal, Auslegung der Königsbücher (1.17-2.11), Stuttgart, 1983